

Inferno II. heydrichiády a český protektorátní tisk

PAVEL VEČEŘA

Abstract

The aim of this article is to explore the character of the editorials and opinion columns written by Czech journalists working for three representative Czech Protectorate dailies, Lidové noviny, Venkov and Národní práce, in the days of martial law (27 May to 3 July 1942), which followed the assassination of the Deputy Reich Protector R. Heydrich.

Úvod

Nejvýznamnější odbojový čin, který se na území Protektorátu Čechy a Morava za války odehrál, atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, uskutečněný výsadbáři československé zahraniční armády ve spolupráci s domácím podzemním hnutím, představoval zlomový dějinný okamžik. Tento akt následně vyvolal doposud nebyvalou vlnu teroru v okupovaných českých zemích. Národ byl vystaven utrpení, jaké v jeho moderních dějinách nemá obdoby, celé rozvětvené rodiny skončily na popravištích, šest týdnů po atentátu vládla nad Čechami a Moravou atmosféra hororové hrůzy. S konečnou platností byl odhalen mýtus „protektorátního závětří“ jako pouhá falešná iluze.

I v tyto dny však vycházely noviny, český denní tisk přinášel nejen zpravodajství, ale také úvodníky a komentáře z per českých novinářů, kteří v často obtížně diferencovatelné míře dobrovolně stejně jako z donucení vytvářeli interpretativní složku svých listů. Cílem tohoto příspěvku je zhodnotit charakter těchto úvodníků a komentářů – také „díla“ českých žurnalistů – na stránkách tří reprezentativních českých protektorátních deníků, *Lidových novin*, *Venkova* a *Národní práce*, ve dnech výjimečného stavu, který české země opanoval mezi 27. květnem a 3. červencem roku 1942. Snahou textu je rovněž naznačit kontury rétoriky analyzovaných listů v následujícím, postheydrichovském období protektorátu, jež již poznamenávala Frankova depolitizační strategie.

Komparací srovnatelných jednotek, tedy úvodníků a komentářů, podepsaných jmény redaktorů nebo externích spolupracovníků či označených jako produkt celé redakce, se pokusíme zachytit určité rozdíly mezi zkoumanými listy i při-

padné odlišné postoje jednotlivých autorů, které poznamenával aktivistický, ale i pouhý oportunně opatrnický přístup. Zcela stranou v této analýze naopak zůstanou články převzaté z agenturních zdrojů, případně získané z jiného periodického tisku, ať již v protektorátu vycházejícího česky nebo německy, eventuálně příspěvky z říšského či „neutrálního“ zahraničního tisku.

Inferno

Ve dnech bezprostředně následujících po 27. květnu 1942 se ohromující událost v analyzovaném tisku promítla – možná ani ne tolik paradoxně – hlavně v absenci vlastních stanovisek publicistů; první reakce na atentát v úvodníkové podobě se ve *Venkovu* (Rudolf Halík: „S národem nebo proti němu“) a *Lidových novinách* (Leopold Zeman: „Všichni do boje proti škůdcům národa“) objevily až 31. května 1942, v *Národní práci* (Vladimír Líbal: „Hazard s národem“) 2. června 1942. Brzy se ovšem v kontextu úvodníků a komentářů vykristalovala základní žurnalistická taktika, spočívající především v zastrašování českého národa nacistickými represáliemi,¹ v hanobení československého londýnského exilu a v bezmezné adoraci okupantů. Tento publicistický tón nabýval na síle ve dnech vymezených smrtí R. Heydricha (4. červen 1942) a dopadením atentátníků v kryptě pravoslavného kostela v Resslově ulici (18. červen 1942; Brandes, 1999: 309–310). Tak jako při každém násilném činu v dějinách, při každé úkladné vraždě – a na tyranu zvláště –, se první reakce establishmentu a jeho mediálních nástrojů i v tomto případě soustředily na oplakávání „velkého mrtvého“ a na odhalení „viníků“, kteří byli v našem případě ve zběsilém tanci slov a tiskařské černě zbavování lidských rozměrů i svého češství.

Osobnost zastupujícího říšského protektora byla zkoumanými raníky prezentována v několika klíčových rovinách: Heydrich byl představován jako „Vůdcův oddaný služebník“, fanatický stoupenec nacionálně socialistické ideologie a čelný představitel říše, dále jako „veliký voják“ a „vzor všech německých ctností“. V popisech Heydrichovy osobnosti nechyběly atributy jako „přesvědčený socialista“ a sociálně cítící člověk a „přítel dělníků a všech pracujících“,² ale také tvrdý, avšak spravedlivý „správce Čechů“³ a nemilosrdný ničitel odbojového

1 Např. již 2. června 1942 napsal A. Mencák v úvodníku „Rozhoduje se o osudu českého národa“: „Rozsudky stanných soudů jsou jen náznakem možností, které Říše má k dispozici, aby na území jí podléhajícím rozdrtila každý odpor nebo projev odporu. [...] Říše, která si ví rady s mohutnými a po zuby ozbrojenými sovětskými armádami, dovede bez jakékoliv námahy zničit a vykořenit vše, co by se jí postavilo na odpor v malém a bezbranném národě.“ In: Mencák, A.: „Rozhoduje se o osudu našeho národa“, *Venkov*, roč. 37, 1942, č. 129, 2. 6.: 1. 2.

2 S tímto motivem operovala především *Národní práce*.

3 Ve *Venkově* napsal R. Halík: „Přísná osobnost Vůdcova zástupce rýsovala se již v poslední době jinak než v prvních dobách jeho úřadování [...] zbabělý atentát přetal všechny další možnosti českého lidu, aby pochopil, že po přísnosti, jakou vyžaduje válka, nastoupí i velkodušnost [...]“

hnutí. Heydrichovy lidské kvality hodnotily sledované ranky nejčastěji s větším takových charakterových vlastností, jako jsou přísnost, tvrdost, houževnatost, statečnost, přímost, otevřenost,⁴ čestnost, ale rovněž laskavost, ušlechtilost, „lidnost a velkodušnost.

Vrcholné okamžiky adorace R. Heydricha se časově vázaly k jeho pražskému pohřbu, jehož součástí byl monstrózní smuteční průvod. *Lidové noviny*, *Venkov* a *Národní práce* o této události uveřejnily vlastní reportáže, charakteristické servilním patosem, akcentujícím velkolepost pohřebního obřadu a „žal českého národa“. Jako ilustrativní příklad lze ocitovat pasáž z „Rozloučení Prahy s Reinhardem Heydrichem“, kterou otiskl *Venkov*: „Když se přiblížilo čelo průvodu, les vztyčených paží pozdravil válečnou vlajku. Lidé ztichli ve smutku i němém obdivu k vyrovnaným řadám vojáků, SS a policejních oddílů. Když byly neseny první věnce se stuhami říšskými a později i protektorátními, objevily se v mnohých očích slzy. [...] S obdivem a úctou hledali lidé mezi řadami, kráčejícími za rakví, representanty Říše a Protektorátu. [...] Slzy v očích žen, stejně tak jako ztuhlé čelisti mužů mluvily za vše. Mluvily projevem nehlubšího opovržení těmi, kteří vedli vražednou zbraň, aby byl vyrván život tam, kde bylo tolik příslibů nové práce pro lepší život evropského a tím i našeho člověka.“⁵

Za iniciátora atentátu označil analyzovaný tisk československý exil v Londýně, personifikovaný osobou prezidenta Edvarda Beneše, a zahájil proti němu kampaň, jaká dosud na novinových stránkách neměla obdoby. O Benešovi se psalo jako o zaprodanci, zrádci, vyvrhelu a zločinci. „Kdyby kletby, které české matky a ženy sesílají stále na jeho hlavu, byly kamenem, Beneš a jeho tlupa by byli dávno zasypáni nebetyčnou horou. Pro národ byl a je Beneš neštěstím,“⁶ psal Jan Alběř ve *Venkovu*. Exilový prezident byl prezentován jako muž, jenž byl vůči zájmům českého národa v podstatě vždy indiferentní, neboť přednější pro něj byla osobní moc závislá na vůli Západu, především Velké Británie.⁷ Zkoumaným tiskem byl také nahlížen jako ctižádostivý, omezený a doktrinářský

In: Halík, R.: „Padl velký bojovník“, *Venkov*, roč. 37, 1942, č. 133, 6. 6.: 1. V. Ryba napsal v obdobném duchu v *Národní práci*: „[...] jak tvrdě dovedl [R. Heydrich – pozn. PV] postupovat tam, kde toho žádaly zájmy Říše v Protektorátu, tak zase vlídně a s hlubokou lidskou úctou dovedl zastupující říšský protektor sledovat osud těch, kdo poctivou prací a s myslí pokojnou konali svou povinnost.“ In: Ryba, V.: „Smrt, kterou musíme odčinit“, *Národní práce*, roč. 4, 1942, č. 152, 5. 6.: 2.

- 4 V protikladu k tomu byl naopak akt atentátu označován jako zbabělý, zákeřný, úkladný a nízký.
- 5 Ml (A. Meneák): „Rozloučení Prahy s Reinhardem Heydrichem“, *Venkov*, roč. 37, 1942, č. 135, 9. 6.: 1, 4.
- 6 Alběř, J.: „Beneš už českému národu nic nenamluví“, *Venkov*, roč. 37, 1942, č. 193, 25. 8.: 2.
- 7 V Libal o E. Benešovi psal v *Národní práci* takto: „[...] Beneš, skutečný mistr v politické bezzasadovosti, v ochotném křepčení podle Churchillovy a Edenovy písňalky i v nesvědomite lhostejnosti k potřebám a zájmům vlastního národa.“ In: Libal, V.: „Beneš – bolševický agitátor“ *Národní práce*, roč. 5, 1943, č. 97, 9. 4.: 1.

autokrat, jako avanturistický intrikán, chorobný velikáš a mstivý pedant, jako amorální člověk naplněný touhou po moci, jako neschopný politik a „notoricky omylný“ diplomat, chybný stratég a špatný taktik (což bylo náplní jeho negativní charakteristiky i před atentátem), ale také jako bytost ztělesňující zlo, jako osobnost s temnými, ba zvrhlými povahovými rysy; Vladimír Ryba jej dokonce neváhal označit za sadistu: „Nárek matek a žen, který přece, proboha, muselo být slyšet až v Londýně, vnímal jako příjemné dráždidlo.“⁸

Československá emigrace byla analyzovaným tiskem obecně prezentována jako cynicky prospěchářské „panstvo“ řízené tzv. Mezinárodním Židovstvem – psalo se o ní jako o „židoemigraci“ –, které mělo profitovat na utrpení českého národa.⁹ Kampaň proti představitelům československého státního zřízení v exilu na sebe vzala rovněž hysterickou podobu, protože volala po „vyobcovávání emigrantských zrádců“ z národa. „Český národ skoncoval s Benešem, čeští katolíci s prelátem Šrámkem, čeští zemědělci skoncovali s Feierabendem [...],“¹⁰ planul ve *Venkovu* v závěru represálií nacistů po atentátu Jan Hořák: Zvláště nechutné formy tažení proti londýnské politické reprezentaci se pak analyzované listy dopustily halasnou podporou zhoršení poměrů internace rodinných příslušníků předních reprezentantů československé emigrace v závěru roku 1942.

Součástí rétoriky sledovaných raniků, související s atentátem na R. Heydricha a jeho následnou smrtí, byla ovšem také kampaň proti domácímu podzemnímu hnutí a tisková podpora německým represáliím, které byly hodnoceny jako nutné i spravedlivé; zvláště V. Ryba v *Národní práci*, L. Zeman a Josef Pavlík v *Lidových novinách* a další aktivističtí žurnalisté vyzývali ke skoncování s českým odbojem. Příkladem budiž článek V. Ryby z 5. června 1942 „Smrt, kterou musíme odčinit“, v němž se mj. píše: „Hanba, že se tento sprostý čin mohl stát na pražské půdě, zůstává. Může být odčiněna, jen svedeme-li všichni dohromady a v nejkratším čase, aby v zemích Čechy a Morava nezůstal ani jediný přísluho-vač britských a Benešových agentů, aby zde nebylo lidí s dvojí tváří, abychom všichni cele své myšlení, cítění a práci zaměřili k potřebám bojující Říše a k jejímu vítězství.“¹¹

Kulminovala také zbabělost horlivě schvalující drakonické rozsudky okupační soudní moci nad českými odbojáři. „Ve válce není omluv a kompromisů. Tak,

8 Ryba, V.: „Nebudeme národem věrolomníků a zbabělců!“, *Národní práce*, roč. 4, 1942, č. 150, 3. 6.: 1, 3.

9 „Takto londýnské panstvo kalkuluje: Nám zde v Londýně se nic nestane. Každý nový zločin proti Říši vynese nám nové uznání londýnských pánů. Že bude mít zločin za následek neštěstí a ztrátu životů českých lidí? Z toho nás hlava bolet nebude [...]“ In: Novák, F. L.: „Každá cesta ke zločinu vede do Londýna“, *Venkov*, roč. 37, 1942, č. 132, 5. 6.: 3.

10 Hořák, J.: „Kapitalisticko-bolševická společnost z Londýna a čeští zemědělci“, *Venkov*, roč. 37, 1942, č. 153, 30. 6.: 3.

11 Ryba, V.: „Smrt, kterou musíme odčinit“, *Národní práce*, roč. 4, 1942, č. 5, 6.: 2.

jako tvrdá jest mluva války, jest tvrdý i verdikt soudců.“¹² V. Ryba se v *Národní práci* nestyděl psát o popravených II. heydrichiády takto: „Jak charakterisovat neodpovědnou, zločinnou zručnost těchto lidí, kteří svými činy co nejtíže ohrozili své rodiny, své ženy a děti? Je opravdu těžko si představit, do jaké zvrhlé bezcitnosti k vlastním rodinám se dostali tito dobrovolní otroci Londýna.“¹³ Činnost stanných soudů přitom šéfredaktor *Národní práce* prezentoval jako „očistný proces“, jehož cílem je mj. zajistit fyzickou sebezáchovu národa; popravy měly umožnit, aby český národ byl zbaven „všech těch živlů, jež se svým jednáním [z něj – pozn. PV] vyloučily [...]“.¹⁴

Na nejbrutálnější politický zločin moderních českých dějin, totiž vypálení obcí Lidice a Ležáky 10. června, respektive 24. června 1942, ovšem zkoumané deníky bezprostředně po jeho uskutečnění nereagovaly. Zpráva o likvidaci Lidic se na stránkách analyzovaného tisku objevila až se značným zpožděním (14. června 1942) a komentáře reflektující zničení obou obcí byly téměř bez výjimky podepsány šifrou agentury (ČTK, PZD, Centropress), případně pocházely z říšského nebo protektorátního německého tisku.¹⁵ Hrozba represálií, a to včetně vyvražďování celých obcí v duchu principu kolektivní viny, jak ji předvedli němečtí okupanti v případě Lidic a Ležáků, se ovšem stala součástí komentářové produkce analyzovaného tisku. Jedním z nejodpudivějších byl v tomto kontextu úvodník J. Pavlíka „Komu není rady, tomu není pomoci“ ze 17. června 1942, v němž se mj. pravilo, že obyvatelé Lidic se dali do služeb „nejstrašnějšímu nepříteli arijského lidstva“, židobolševismu. Pavlíkův úvodník s výrazným antisemitským podtextem lze považovat za jeden z vrcholů hanebnosti aktivistického přístupu, který zaujala žurnalistická kolaborace na stránkách sledovaných novin. J. Pavlík v tomto článku napsal o Lidicích tato slova: „Případ obyvatelů obce Lidice u Kladna ukazuje v názorném světle, kam může přivést politický iluzionismus a naprostá desorientace i nepochopení nového, zdravého arijského vývoje [...] zde doma v zázemí hrstka lidí, kteří nechtěli vidět, oč jde v dnešním gigantickém zápolení, zapsala svou duši i tělo bolševickému ďáblu v domnění, že snad provádí bůhví jakou vysokou politiku nebo vlastenectví svou velezrádnou činností [...] Nepadli za nějakou dobrou věc, nýbrž zemřeli za soukromé zájmy milionáře Beneše a židozедnářských miliardářů celého židodemokratického světa.“¹⁶

12 Mk. (A. Mencák): „Válka nezná kompromisů“, *Venkov*, roč. 37, 1942, č. 128, 31. 5.: 2.

13 Ryba, V.: „Dílo krvavého Beneše“, *Národní práce*, roč. 4, 1942, č. 179, 2. 7.: 1, 2.

14 Tamtéž.

15 „Protektorátní tisk dostal současně přísný zákaz jakkoli tuto událost komentovat. Tak to výslovně nařizoval 11. června příkaz č. 532 dohlížecím úředníkům protektorátní tiskové služby. Veškerá propaganda měla být vedena v duchu toho, že se říše po zásluze vypořádá se všemi, kdo jakkoliv britské agenty podporují, nebo jim dokonce poskytují úkryt.“ In: Gebhart – Kuklík, 1996: 222.

16 Pavlík, J.: „Komu není rady, tomu není pomoci“, *Lidové noviny*, roč. 50, 1942, č. 303, 17. 6.: 1.

Na druhé straně byla ovšem zřetelnou součástí rétoriky sledovaných raníků, *Lidových novin*, *Venkova* a *Národní práce*, také snaha diferencovat mezi československým exilem v Londýně a příslušníky podzemního hnutí, jež noviny prezentovaly jako „hrstku svedených“, a většinou českého národa, který označovaly též jako určitou „obětí“ atentátu. Příznačné to bylo zejména pro *Venkov* a R. Halíka, který mj. napsal: „Nejsme národem, libujícím si ve zločinných násilnostech. Není v tradici národa zákeřně přepadat oběti a neuvážít důsledků takových činů. Stal se čin, jež nejostřeji upřímně odsuzují všichni příslušníci českého národa, žijící v našich oblastech. Dopustit se podlého zločinu na nejvyšším představiteli Říše v Protektorátu, zbaběle utéci a vystavit národ nejtěžším důsledkům, jakých lze očekávat od Říše stojící v gigantických bojích, jest i zločinem na národě samém.“¹⁷ Český národ byl tak v Halíkově podání jen trpným objektem mocenské manipulace londýnského exilu. Z novinářova přístupu přitom jasně vyplývalo, nakolik se obával represálií II. heydrichiády – argumentoval mj. tím, že si český národ pro svou malou početnost ztráty na lidských životech nemůže dovolit.¹⁸ Východiskem z dané situace Halíkovi byla zvýšená míra „loajality“; alfou a omegou jeho slovníku bylo sousloví „záhuba národa“. „Je nutno se rozhodnouti: buď s Říší, nebo proti ní. Kdo chce štěstí národa, jde za politikou státního presidenta dr. Háchy, jež nás uvedla v rámec Říše. Kdo chce proti Říší jednati, prohlašuje sebe sama podle projevu vlády za nepřítele svého národa a musí počítati s nejpřísnějšími důsledky. Vyčkávati, přešlapovati, nasazovati na tvář masky – toť cesta k záhubě národa.“¹⁹

Opakem přístupu prezentujícího český národ jako „spoluobět“ atentátu bylo zdůrazňování nutnosti jeho budoucí ideově-politické převýchovy. Tento přístup vinu národa jako celku implicitně podtrhával, přičemž obvykle operoval s politikou „dvojí tváře“, již do roku 1941 pěstovala část protektorátního establishmentu v čele s gen. Aloisem Eliášem. Český národ, podle J. Pavlíka, který v tomto období přispíval řadou úvodníků a komentářů do *Lidových novin* a byl typickým představitelem tohoto přístupu, měl být teprve politicky převychován, měl prodělat ideologický přerod v nacistickém duchu, aby se mohl „stát bojovníkem za nacionálně-socialistický světový názor.“²⁰

Řada textů sledovaných deníků prezentovala otřes způsobený samotným atentátem jako okamžik přerodu postojoyé orientace českého národa. „Jestliže před tímto atentátem bylo lze dělit český národ ve tři skupiny: ti, kteří jsou otevřeně pro nejužší spolupráci s Říší, ti, kteří vyčkávali, až jak to dopadne, a ti,

17 Halík, R.: „S národem nebo proti němu“, *Venkov*, roč. 37, 1942, č. 128, 31. 5.: 1.

18 „A těch obětí musí být již jednou dost: nejsme tak velikým národem, abychom mohli pro pochvalu ciziny utráceti české životy.“ In: Halík, R.: „Ve jménu národa“, *Venkov*, roč. 37, 1942, č. 144, 19. 6.: 1.

19 Halík, R.: „S národem nebo proti němu“, *Venkov*, roč. 37, 1942, č. 128, 31. 5.: 1.

20 Pavlík, J.: „Komu není rady, tomu není pomoci“, *Lidové noviny*, roč. 50, 1942, č. 303, 17. 6.: 1.

kteří záměrně byli proti jakékoliv spolupráci s Říší a spořádali na Londýn, dnes je jisto, že prostřední skupina naprosto zmizela a přidala se k prve a že i třetí skupina zmenšila se v tenkou, málo početnou vrstvičku.²¹ Zejména *Národní práce*, pro niž byly charakteristické články demonstrující odsudky atentátu z řad dělníků na pracovištích, operovala s 27. květnem jako definitivním bodem obratu pracujících vrstev, a to ve smyslu ideově-politického příklonu k říši.

Pravděpodobně nejkritičtější dny v kontextu II. heydrichiády vzhledem ke lhůtě, kterou nacisté určili na dopadení atentátníků, nastaly v rozmezí ohraničeném Heydrichovým pohřbem 9. června 1942 v Berlíně, jehož se účastnila protektorátní delegace na nejvyšší úrovni (Brandes 1999 : 310–314), a dopadením atentátníků v kryptě pravoslavného kostela sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici v Praze (18. června 1942). Podle doložených svědectví Adolf Hitler v Berlíně představitelům protektorátu v čele se státním prezidentem Emilem Háchou v celkem nezastřené formě pohrozil fyzickou likvidací českého národa (tamtéž: 312). Vypátrání atentátníků bylo v této rovině chápáno jako důkaz loajality národa, který měl v symbolickém smyslu „ze svého středu“ parašutované příslušníky československé zahraniční armády vydat. Aktivita analyzovaného tisku se v této rovině proto realizovala především ve výzvách nabádajících s vypjatě emocionální dikcí k eliminaci pachatelů atentátu z národa. „Skutečnost, že pachatelé atentátu na Zastupujícího říšského protektora nebyli dopadeni a skutečnost, že o různých protistátních akcích musel vědět přece širší okruh osob, a to, že existují kruhy, které stále ještě sympatizují s Benešem, tyto všechny hrozné skutečnosti staví celý náš národ před otázku života či smrti. Na každém z nás, na každém jednotlivci leží dnes nesmírná zodpovědnost před dějinami.“²² Analyzovaný tisk pojímal denunciaci „pachatelů atentátu“ jako vlastenecký čin národně sebezáchovného významu. Otázka denunciací atentátníků byla vytyčena jako zlomový okamžik, v němž se mělo rozhodnout o existenci českého národa;²³ udání znamenalo záchranu, mlčení temnou budoucnost, jejíž vize se proměňovala na škále od fyzické likvidace přes vysídlení po osud srovnatelný s osudem Poláků. Pro všechny analyzovaný tisk byla v tomto kontextu charakteristická vysoká míra emocionality, která neváhala operovat i s citovým vydíráním nejhrubšího zrna prostřednictvím rodičovské odpovědnosti, jak to například dokazuje ukázka z úvodníku V. Líbala „Nad propastí“, uveřejněného 16. června 1942 v *Národní*

21 Ježek, Č.: „Žít pro vlastní národ nebo zemřít za Anglii?“, *Venkov*, roč. 37, 1942, č. 140, 14. 6.: 3.

22 Ryba, V.: „V osudových chvílích“, *Národní práce*, roč. 4, 1942, č. 161, 14. 6.: 3.

23 Typické pro druhou dekádu června byly následující formulace: „zíráme tvář v tvář smrti a zničení“, „jsme dovedeni na okraj záhuby“, „osudové rozcestí českého národa“, „národ nesmí zahynout“, „rozhoduje se o žití a nežití národa“ apod. Titulky komentářů a úvodníku analyzovaného tisku jsou rovněž charakteristické: „Český národ bude žít“ (*Venkov*, 10. 6. 1942), „V osudových chvílích“ (*Národní práce*, 14. 6. 1942), „Nad propastí“ (*Národní práce*, 16. 6. 1942), „Bud – anebo!“ (*Venkov*, 16. 6. 1942) apod.

práci: „Ty tvé děti, v nichž je tvůj život a tvá budoucnost, na tebe, český lide, dnes zírají, ty tě zapřísahají. Na tobě závisí jejich osud, v tvých rukou je jejich zkáza i jejich záchrana. Nemůžeš, nesmíš být na rozpacích, nemůžeš. Nesmíš váhat: zachraň je!“²⁴ Když se udavač konečně našel, hodnotily zkoumané raníky jeho skutek jako čin „opravdového češství“. Motiv úlevy nad dopadením atentátníků pak charakterizoval sledované listy nejenom 20. června 1942, kdy se zprávou přišly, ale ještě dlouho poté. Atentátníci „díky Bohu byli ve čtvrtek dopadeni a zneškodněni“, vyjádřil se příznačně Rudolf Hudec v *Lidových novinách*.

Po smrtelné úzkosti, kterou vnesla do českých zemí druhá červnová dekáda roku 1942, následovala „katarze“ dekády třetí. Pro ni bylo příznačné vyvrcholení manifestačních projevů, jež na náměstích českých a moravských měst vyjadřovaly odsouzení atentátu na zastupujícího říšského protektora (Pernes 1997: 186–188). Těchto akcí se zúčastnila elita protektorátního establishmentu v čele se státním prezidentem E. Háchou za rozhodující asistence čelného aktivistického kolaboranta ministra Emanuela Moravce.²⁵ Manifestační aktivita kulminovala v mohutném shromáždění 200 000 protektorátních občanů na Staroměstském náměstí v Praze dne 3. července 1942. Analyzovaný tisk bez výjimky zobrazoval tyto manifestační projevy jako důkaz zásadního ideově-politického přerodu, jenž měl v českém národě nastat po „otřásajícím prožitku“ atentátu i po následujících represáliích. „Věříme, že dnes jest již národ imunní před infekcí Londýna. Věříme, že dnes by se již nenašel český člověk, který by poskytl útulek a pomoc Benešovým agentům. Vztyčené pravice statisíců a pohnutí, jež bylo vidno na tvářích mas, zpívajících naši národní hymnu ‚Kde domov můj?‘, to vše bylo svatou přísahou, že vše učiníme, aby ten náš český domov byl opravdu náš, neposkvrněný, neporušený zpronevěrou na Říši i na nás samotných.“²⁶ Na druhé straně však sledované deníky nepřestávaly varovat před následky případné rezistence, a to aktivní i pasivní, před vysláním londýnského i moskevského rozhlasu, před „šuškanou“ i pouhou snahou zachovat pasivně vyčkávací nebo neutrální postoj.

Sledované deníky operovaly také po zrušení stanného práva 3. července 1942 ve zvýšené míře se zastrašováním českého národa; ve *Venkovu* například již 5. července 1942 napsal jeho šéfredaktor R. Halík: „Jste si vědomi, čím bychom jako národ doplatili, kdyby bylo zjištěno, že jeden jediný český člověk jde ještě za hlasem Londýna a emigrace, nebo kdyby – nedej Bůh – mělo dojít k pokusu

24 Líbal, V.: „Nad propastí“, *Národní práce*, roč. 4, 1942, č. 163, 16. 6.: 1.

25 Ve *Venkovu* např. šifra -I- (R. Halík) napsala: „Není doba na pochlebování; i ministr Moravec koná povinnost poctivého Čecha a plní úkol mluvčího protektorátní vlády. Ale bylo by nevděkem, kdyby se veřejně neocenovalo nadlidské úsilí ministrovo, zachránit pro národ, co ještě lze zachránit [...] Dnes jest v našem národě ministr Moravec osobou mimo státního presidenta nejpopulárnější.“ In: -I- (R. Halík): „Poznámky ze dne. To je práce pro národ a vlast!“, *Venkov*, roč. 37, 1942, č. 156, 2. 7.: 2.

26 -I- (R. Halík): „Nezapomenutelný den“, *Venkov*, roč. 37, 1942, č. 159, 7. 7.: 3.

o sebemenší zločin proti Říši? Chápete, jak by Říše odpověděla? Pochopíte, že odplata byla by hrozná a nelítostná a že by potom již náš národ nenašel vůbec milosti a víry Velkoněmecké říše, mohl by se najít mezi námi zlosyn, jehož nevyléčily dosud hrozné skutečnosti?“²⁷ Heydrichiáda byla prezentována jako „poslední pardon“, jehož se českému národu z rukou říše dostalo. „Musíme být vděční tomu, že ještě jedenkrát byl náš národ ušetřen nedozírných následků, které mohly nastat vinou neodpovědných jednotlivců u nás doma a činností zločinné propagandy londýnských emigrantů a nepřítele českého národa Beneše. Opakujeme však, že je to naposledy.“²⁸ -- --

Vedle zastrašování bylo pro zkoumané deníky po zrušení stanného práva a ukončení nucených manifestací rovněž typické to, že ve zvýšené míře požadovaly, aby národ jako celek i Češi jako jednotlivci v následujícím období dali loajální smýšlení najevo, a to v podobě jednoznačných činů. „Období manifestací bylo ukončeno. Nyní je třeba činů. Musíme, co jsme slíbili slovy, dokázat skutky.“²⁹ Tato linie rétoriky byla blízká především žurnalistickým aktivistům, oportunisté měli sklon vyzdvíhat význam již samotné manifestace jako důkaz ideově-politického přerodu českého národa.

Poučení

Tematika spjatá s atentátem na R. Heydricha i se vším, co poté následovalo, zůstávala na stránkách zkoumaných raníků dlouho přítomna. *Lidové noviny*, *Venkov* a *Národní práce* se zejména ve svých úvodních vracely ke II. heydrichiádě jako ke zlomovému okamžiku ideově-politického přerodu českého národa a často heydrichiády využívaly jako zastrašovací nástroje. V kontextu takového zastrašování se využívalo především motivu „poslední výstrahy“, jíž se českému národu mělo dostat ze strany říše. Součástí této rétoriky byla představa nijak nespecifikovaného, radikálně likvidačního řešení na českém národu ze strany okupačních úřadů v případě opakování podobné akce. Připomínala se rovněž hrůzooplňná atmosféra poprav z období stanného práva. „Snadno se zapomíná,“ psal R. Halík ve *Venkovu*. „Ale těch hrozných dnů od 27. května do prvních dnů červencových 1942, kdy nad českými zeměmi visel černý flór a kdy se statisíce lidí bálo denně nového jitra, těch dnů ze spolužijících nikdo nikdy nesmí zapomenout.“³⁰ Výraznějším připomenutí atentátu se všemi jeho zastrašovacími konsekvencemi pak na počátku září 1942 posloužil spektakulární soudní proces s představiteli české pravoslavné církve (biskup Gorazd, Vladimír Petřek, Václav

27 Halík, R.: „Revoluce v hlavách“, *Venkov*, roč. 37, 1942, č. 158, 5. 7.: 1.

28 H. R. (R. Hudec), *Lidové noviny*, roč. 50, 1942, č. 335, 4. 7.: 1.

29 Hrnčíř, V.: „Nyní skutky“, *Lidové noviny*, roč. 50, 1942, č. 346, 10. 7.: 1.

30 Halík, R.: „Nezapomínat!“, *Venkov*, roč. 37, 1942, č. 214, 9. 9.: 1.

Číkl, Jan Sonnevend). Zkoumané listy o nich psaly jako o „zločincích v rouše beránčím“ či jako o „peleši lotrovské“, přičemž využívaly v blasfemickém smyslu díky Písma.

V následujících letech existence protektorátu se analyzovaný tisk obvykle vracel k atentátu a k osobnosti R. Heydricha 27. května, 4. června, ale také 7. března, kdy se zastupující říšský protektor narodil (7. března 1904 v Halle). Tato skutečnost získala poněkud ponuře groteskní rozměr, neboť 7. březen byl za první republiky a ještě v letech 1939 a 1940 spjat s masarykovským výročím. V roce 1943 však analyzovaný tisk přinesl místo dříve obvyklé fotografie TGM fotografii – v černém rámu – Obergruppenführera SS a generála policie R. Heydricha. Součástí titulní stránky sledovaných listů byl toho dne rovněž text věnovaný Heydrichovi, nikoli však v podobě úvodníku; *Venkov* přinesl roku 1943 vzpomínkový text bez označení autora, *Národní práce* se omezila na článek „Rozšíření akce na zotavenou pro české dělníky“, převzatý z ČTK, a jen *Lidové noviny* dodaly příspěvek vlastní produkce „Odkaz Reinharda Heydricha“ z pera Vladimíra Hrnčíře. V kontextu hodnocení Heydrichovy „mise“ v českých zemích se zde mj. psalo: „V Praze nejskvěleji osvědčil státnický duch, v němž se nezlomná energie pojila s velkomyslnou reálností a vžitým sociálním cítěním. Zasáhl železnou rukou pro zajištění pořádku, proti živlům nepřátelským Říši a řádu zavedenému v Čechách a na Moravě, zároveň však činem ukázal, že může spoléhat pevně na jeho podporu a na nejdalekosáhlejší uznání každý, kdo věrně plní své povinnosti k Říši a k národu, začleněnému v její společenství.“³¹ Sledované deníky pak přinesly úvodníky zasvěcené mrtvému zastupujícímu říšskému protektorovi dále i 4. června 1943, ve výroční den jeho smrti; *Lidové noviny* text „Rok od smrti Reinharda Heydricha“ (R. Hudec), *Venkov* článek „Na věčnou paměť“ (bez uvedení autora) a *Národní práce* úvodník „Socialista Reinhard Heydrich“ (Karel Korp). *Národní práce* zobrazila R. Heydricha především jako „přítele dělníků“³² a opravdového „socialistu činu“³³. *Lidové noviny* jej rovněž vykreslily jako sociálně cítícího „přítele dělníků“, jako „socialistu“, ale také jako iniciátora založení Kuratoria pro výchovu mládeže a rovněž coby činitele, jehož „příčiněním byl český národ zbaven Židů“.³⁴ V textu R. Hudce se objevila

31 vh (V. Hrnčíř): „Odkaz Reinharda Heydricha“. *Lidové noviny*, roč. 51, 1943, č. 64, 7-3.: 1.

32 „Český pracující člověk, který vždy byl socialistou, byt jeho socialistického přesvědčení bylo v bývalé republice zneužíváno politickými demagogy mnohdy i k osobnímu prospěchu, tento český dělník rozpoznal velmi brzy, že v Reinhardu Heydrichovi má opravdu upřímného přítele a zastávce svých práv, v němž tluče skutečně socialistické srdce.“ In: Korp, K.: „Socialista Reinhard Heydrich“, *Národní práce*, roč. 5, 1943, č. 151, 4. 6.: 1.

33 „Socialista Reinhard Heydrich zahájil v Čechách a na Moravě socialistické dílo, jehož postupné provádění přináší užitek zvláště pracujícím lidem [...] a Reinhard Heydrich byl nejen mužem činu, ale opravdovým socialistou činu.“ In: tamtéž.

34 Hudec, R.: „Rok od smrti Reinharda Heydricha“, *Lidové noviny*, roč. 51, 1943, č. 151, 4. 6.: 1.

metafora R. Heydricha jako „muže železné ruky, ale zlatého srdce“. Následující den, 5. červen 1943, byl v kontextu analyzovaného tisku ve znamení tryzny za Heydricha. Sledované raníky pracovaly s představou heydrichovského odkazu v morální – jako věrnost říši – i sociální rovině; důraz byl přitom kladen na závazek loajality k říši, opřené o 15. březen 1939 a „posvěcené oběti Reinharda Heydricha“.

O rok později, 7. března 1944, již Heydrichova portrétní fotografie v analyzovaném tisku uveřejněna nebyla a 4. června 1944 přinesla úvodník věnovaný „heydrichovské tematice“ jen *Národní práce* („Heydrich – budovatel české budoucnosti“ od V. Ryby).³⁵ Augustin Mencák pak ve *Venkovu* v článku „Dvě léta zpět“ připomenul spíše tíživou atmosféru II. heydrichiády, přičemž se lehce distancoval od principu kolektivní viny. „Byly to dny plné úzkosti o život mnohých českých lidí, často jen svedených obětí. Byla to doba stísněného a bolestného vědomí, že v totálním státě se nerozlišují vinní jednotlivci od nevinných, ale že národní celek nese společně dobré i zlé za činy svých příslušníků. Nikdy jindy nebyla zásada ‚všichni za jednoho a jeden za všechny‘ těžší a méně snesitelnou.“³⁶

Mimo dny heydrichovských výročí (7. březen, 4. červen, případně 27. květen) se již k osobnosti zastupujícího říšského protektora vztahovala pouze relativně malá pozornost sledovaných deníků. Jen *Národní práce* častěji připomínala „odkaz Reinharda Heydricha“ v sociální rovině, zejména v souvislosti se zotavovacími programy pro české dělníky.

Převýchova

Po děsivém prožitku II. heydrichiády měl nad okupovanými českými zeměmi zavládnout klid depolitizace, měl se projevit úspěch ideově-politické převýchovy ve smyslu přimknutí se českého národa k „tisícileté“ říši. Však také analyzovaný tisk akcentoval v následujících letech 1942–1945 především stabilitu na území protektorátu a relativně vysoké pracovní nasazení českého obyvatelstva; protektorát byl prezentován jako spořádaný a bezpečný ostrov, jako mírová oáza uprostřed válečného běsnění. „Dnes, v pátém roce obrovité války, je v Čechách a na Moravě klid a český národ si je stejně jist, že s vítězstvím Říše jde vstříc hospodářskému rozmachu a kulturnímu rozvoji [...],“³⁷ napsal v roce 1944 V. Líbal do *Národní práce*. R. Hudec v článku „Pátý rok války“ vyzdvihнул jiný klad: „Řekněme si upřímně, že čtyři roky války jsme přečkali mnohem šťastněji než ty evropské národy, které se nechaly zlákat sliby nepřátel Říše.“³⁸

35 *Lidové noviny* toho dne přinesly úvodník E. Moravce věnovaný válečné tematice „Od Salerna k Černovicím“ a *Venkov* úvodník se zemědělskou tematikou „O příští vesnici“ od R. Halíka.

36 Mk. (A. Mencák): „Dvě léta zpět“, *Venkov*, roč. 39, 1944, č. 130, 4. 6.: 1.

37 Líbal, V.: „Na správné cestě“, *Národní práce*, roč. 6, 1944, č. 78, 19. 3.: 1.

Zkoumané deníky ve své rétorice stále zřetelněji uplatňovaly princip depolitizace, který byl určující pro druhou polovinu existence protektorátu. „Pro hladký chod zbrojního průmyslu potřeboval Frank v Protektorátu klid. Právě takovému cíli měla sloužit jeho politika, již by bylo možné shrnout pod heslo odpolitizování. Tomuto úkolu ustupovala všechna ostatní opatření, i když se na ně nezapomínalo úplně“ (Brandes, 1999: 333).

Ústředním bodem byla teze, že „[...] úkolům českého národa v novém utváření jeho existence není samostatná politika. Nositelem té je německý národ. Úkolem českého národa je přizpůsobení se novým poměrům, což je, jak výslovně zdůraznil ministr E. Moravec, otázka výchovy a ne politiky [...] Český národ politicky podléhá Říši a má tak s německým národem společné politické vedení. Kulturně je veden svou autonomní vládou, jejíž povinností je vychovávat český národ v duchu nacionálně socialistické revoluce, což je, jak výslovně bylo z autoritativních míst zdůrazněno, otázka výchovná a ne politická. Tedy znovu žádné politické strany a také žádná politická strana.“³⁹ Tuto představu inicioval státní sekretář, později státní ministr Karl Hermann Frank a hlásal ji protektorátní šéfi-deolog ministr E. Moravec.

Souběžně se prosazovala konformistická zásada získávat pro aktivismus všechny příslušníky českého národa, kteří se „svými činy sami nevyloučili“, jádro převýchovného úsilí ve smyslu aktivismu však směřovalo k mládeži, která byla prezentována jako předvoj přijetí „říšské myšlenky“ českým národem a jako avantgarda nacionální harmonizace česko-německých vztahů. Duchovní iniciátor Kuratoria pro výchovu mládeže E. Moravec napsal o slavnostech této organizace, které proběhly 11.–12. září 1943 příznačné věty: „Otevřel se nám nový svět. Němci a Češi 12. září 1943 stiskli si upřímně ruce. Mládež dala celému národu příklad. Zahanbila dospělé. Ukázala jim cestu. Česká mládež zasadila smrtelnou ránu šovinistickému nacionalismu, nacionalismu sudičskému a sveřepému a neplodně prázdnému – plechovému.“⁴⁰ Česká mládež měla být – zejména působením Kuratoria – důkladnou převýchovou proříšsky naladěna; analyzovaný tisk obsáhle líčil tuto převýchovu jako zdárnou a mládeží vysoce akceptovanou. Mládeži bylo přitom na stránkách všech analyzovaných deníků všemožně lichoceno a psalo se o ní jako o nejnadějnější složce českého národa v kontextu převýchovného úsilí.

Vedle mládeže byli kladně oceňováni především dělníci a rolníci. *Národní práce* v co nejpozitivnějším světle prezentovala dělníky,⁴¹ *Venkov* v obezřetně opatrné, utili-

38 Hudec, R.: „Pátý rok války“, *Lidové noviny*, roč. 51, 1943, č. 243, 5. 9.: 2.

39 mk. (A. Mencák): „Za Čechy vede politiku Říše“, *Venkov*, roč. 37, 1942, č. 218, 13. 9.: 2.

40 Moravec, E.: „Od šovinismu k nacionalismu“, *Lidové noviny*, roč. 51, 1943, č. 257, 19. 9.: 1.

41 „Nejlepším a nejspolehlivějším učitelem českého národa se stal po zřízení Protektorátu dělník nezatížený předsudky. Svým názorným vyučováním, jak je účelně třeba plnit uložené povinnosti, dává národu dnes neskonale více než některý inteligent, který se pokouší svou kritikou

taristické a zároveň dvojsmyslné rovině rolníky,⁴² *Lidové noviny* vyzvedávaly především mládež, naopak o inteligenci se v tomto listě, zejména ve druhé polovině roku 1942, psalo převážně s odsuzujícím akcentem. Zejména E. Moravec českou inteligenci často přímo zostouzel a zároveň jí vyhrožoval a zastrašoval ji: „Nerad se vracím k inteligenci. Je to pomalu nudné. [...] Část těch, u kterých jsme předpokládali vzdělanecký rozum, rozhodla se volit pohodlnou úlohu sfing. Vykládá si karty. Ale svět běží dál. Osud se ovšem bude mstít. Co se ukáže lehké na vahách budoucnosti, bude odhozeno. A v nadaném českém národě lehkého zboží objevilo se v určitých vrstvách tak mnoho, že z toho je špatně.“⁴³ V negativním smyslu psal o inteligenci rovněž hojně a často vulgárním způsobem šéfredaktor *Národní práce* V. Ryba⁴⁴ a osobitě arogantní formou též L. Zeman, šéfredaktor *Lidových novin*.⁴⁵ Rozdíl v přístupu k pracujícím „rukou a hlav“ se samozřejmě promítl i do obsahu sledovaných deníků. Zatímco *Lidové noviny* se ve vztahu k inteligenci tvářily vcelku nelichotivě, *Venkov* vynášel pracovní úsilí zemědělců, zejména v kontextu „bitvy o zrno“ a v souvislosti s relativně dobrým stavem zásobování v protektorátu, a *Národní práce* téměř okázale pěstovala kult dělníka a práce.⁴⁶

Človíček

Po II. heydrichiádě se však dovršila i krystalizace protektorátního ideálu Čecha; v prvé řadě neměl převyšovat ostatní ani sama sebe, měl být spíše človíčkem než člověkem. „Český člověk v posledních dvaceti letech byl na jedné straně omezeným a na straně druhé příšerně velikášským,“⁴⁷ napsal P. Urbánek ve *Venkovu*, listu, který dobře reprezentoval konformismus protektorátu. Obzor ideálního čes-

rozleptat to, co dělník pilnou prací vystavěl.“ In: Hromada, E.: „Dělník učitelem národa“. *Národní práce*, roč. 5, 1943, č. 103, 15. 4.: 1.

42 Dobrým příkladem zde může být text R. Halíka „Spravedlivě a střizlivě posuzovat selský lid“, v němž se mj. píše: „Selský lid věří, že v normální poválečné době bude odplaceno to, co dnes pro obecné blaho koná [...] v době normálně vedené novými myšlenkami a novým sociálním řádem. nebude jistě zapomenuto poctivé a nenáročné práce zemědělského lidu za války a bude mu nahrazeno, co dnes mu přiřknouti nelze.“ In: Halík, R.: „Spravedlivě a střizlivě posuzovat selský lid“, *Venkov*, roč. 38, 1943, č. 154, 4. 7.: 1.

43 Moravec, E.: „Stavíme“, *Lidové noviny*, roč. 52, 1944, č. 22, 23. 1.: 1.

44 Např.: „Proti lenošivému, hloupým žvástům a dokonce zločinným akcím se věnujícímu českému polovzdělanci postavili jsme českého dělníka. Řekli jsme právem, že v nedávné těžké krizi český dělník spolu s jinými pracujícími a pozitivními složkami zachránil národ.“ In: Ryba, V.: „Inteligence a dělníci“, *Národní práce*, roč. 4, 1942, č. 252, 13. 9.: 1.

45 „Co se snad ještě zdráhá vstoupit na tuto cestu [...], to jsou bezvýznamné zbytky scestných: nenapravitelně předvěrejší, podvrtníci, právě tak jako před rokem 1938, papíroví vzdělanci, prorokující po kavárnách z kávové sedliny.“ In: Zeman, L.: „Jediná cesta do české budoucnosti“, *Lidové noviny*, roč. 51, 1943, č. 3, 5. 1.: 1.

46 Obzvláště bylo vyzvedáváno povolání horníka.

kého protektorátního občana postheydrichovské éry, která nastala po represáliích II. heydrichiády, nepřekračoval práh vlastního domova, respektive továrny, dílny, kanceláře či zemědělské usedlosti. Jeho horizontem byla každodennost, společensky omezená na vlastní rodinu a nejbližší okruh přátel a známých. Podřízenost v kontextu přesného plnění pracovních povinností se jevila jako jeho nejpodstatnější vlastnost; stále méně se přitom zdálo důležité, co si tento člověk myslí ve skutečnosti.

Mnohokrát zdůrazňovaným heslem tohoto období byla práce a kázeň. Klíčovými vlastnostmi ideálního českého člověka pak měly být pracovitost a píle, dále pečlivost, skromnost a nenáročnost. Velikým mohl být Čech jedině svým pracovním výkonem, ve všem ostatním měl být člověkem drobného formátu. „Malí lidé“ byli všestranně preferováni: „Má [český národ – pozn. PV], jak ukázaly tři roky života v nových poměrech, výborné drobné lidi – dělníky, sedláky, řemeslníky a drobné obchodníky –, ale, jak pravil ministr Moravec, něco nedostatečného, přitom velmi domýšlivého a zlého bylo vždy v oněch českých kruzích, které se vydávaly za strážce české kultury a za reprezentanty českého světa.“⁴⁷

Vysoce vyzvedávanými povahovými atributy protektorátního Čecha byla rozumnost, rozvaha a střízlivost, schopnost racionálního uvažování a sklon k realismu. „Dějiny našeho národa zajisté bývaly podněcovány srdcem. Ale řídil je pak vždycky mozek. Proto jsme vytrvali tisíciletí.“⁴⁸ Zavržováno bylo naopak veškeré „fantazírování“; myslela se tím především vůle k odporu vůči nacistickému okupačnímu režimu, ale i odhodlání přesáhnout vlastní, úzce ohraničený protektorátní horizont každodennosti, daný plněním všech, hlavně pracovních povinností.

Úzkostlivě vyhocená rétorika národní sebezáchovy, prudce vytrysklá a demonstrativně prezentovaná na stránkách zkoumaných raniků v první fázi existence protektorátu mezi březnem a zářím 1939, změnila smysl. Úvodníky a komentáře se sice občasně dotýkaly tématu udržení české národní identity, chyběla v nich však ona úzkostně zaklínačská a navzdory snad až pěstovanému sebeklamu i zoufalá víra v národní sebezáchovu, v ono svatováclavské „nédej zahynouti nám, ni budoucím“. Rétorika národní sebezáchovy v době II. heydrichiády i v období postheydrichovském byla aktivisty naopak pragmaticky využívána k zastrašení národa před pokusy o aktivní rezistenci, takže dostala naprosto jiný význam a hodnotu.

Závěr

Po blesku z „čisté“ oblohy, po atentátu na Heydricha 27. května 1942, jako by stránky analyzovaných deníků, tedy *Lidových novin*, *Venkova* a *Národní práce*,

47 Urbánek, P.: „Do nového sociálního řádu“, *Venkov*, roč. 37, 1942, č. 186, 7. 8.: 1.

48 Hrnčíř, V.: „Úkoly převýchovy“, *Lidové noviny*, roč. 50, 1942, č. 468, 15. 9.: 1.

49 Trojan, J.: „Září 1938“, *Národní práce*, roč. 5, 1943, č. 267, 29. 9.: 1.

na okamžik tři čtyř dnů téměř oněměly ve vlastním komentářovém úsudku. Pro první červnovou dekádu už byla ovšem pro jejich díky typická – vedle kulturní apoteózy osoby umírajícího viceprotektora – koncentrace nenávislné rétoriky vůči odboji, především londýnskému, a hlavně vůči postavě exilového prezidenta Beneše, jenž byl dokonce namnoze transformací v duševní zrůdu zbaven reálných lidských i politických rozměrů.

Pro druhou dekádu června byla příznačná nervy drásající, hysterická rétorika inkriminovaných deníků, jež vyzývaly příslušníky českého národa k udání strážců atentátu a jejich domácích spolupracovníků, k vydání atentátníků z „lůna národa“. Denunciace přitom byla prezentována jako projev skutečného vlastnictví, pravého češství, opravdového hrdinství – nikoliv v metaforické, nýbrž v doslovné morální rovině se tak „černá“ vsutku stávala „bílou“.

Třetí dekádu června a počátek července poznamenávala díky slastné úlevy nad dopadením atentátníků, zbaběle pokorná radost nad „posledním pardonem“ pro český národ z milostivé vůle okupanta, servilně holdovací slovní orgie provázející díkůvzdání znásilněných českých mas vlastním vrahům na náměstích vlastních měst. Po této blasfemické „katarzi“ proříšského ideově-politického přerodu národa se alespoň na stránkách analyzovaných listů rozhostil zdánlivý klid Frankem iniciované a realizované a Moravcem ideologicky vykonávané a propagované strategie depolitizace protektorátu, jejímž plodem měl být „drobný člověk“, spíše človíček, nepřevyšující své okolí ani sebe samého ničím jiným než pracovními výkony přispívajícími k vítězství „tisícileté říše“ v apokalyptickém víru druhé světové války.

V krajně vyostřené atmosféře děsivého šestinedělí II. heydrichiády jsou difference mezi sledovanými českými protektorátními deníky, tedy *Lidovými novinami*, *Venkovem* a *Národní prací*, vcelku zanedbatelné, přesto lze na jejich stránkách – ve frekvenci poněkud odlišné – postřehnout v zásadě dvě protichůdné spodní linie, a to aktivistickou a oportunistickou. Tyto tendence se transparentněji projevují v hodnocení českého národa jako celku, který byl konfrontován tváří v tvář s atentátem, a dále ještě v interpretaci taktiky, jež operovala s ideově-politickou převýchovou národa v říšském duchu. Oportunisté měli spíše sklon vnímat český národ jako „spoluobět“ atentátu, přičemž jej prezentovali jako objekt exilové i domácí rezistentní manipulace a v zastřené rovině odkazovali na jeho „kolektivní nevinu“. Jinými slovy měli tendenci jej bránit. Aktivisté přistupovali k mase národa jako k apriornímu spoluviníku, jenž vskrytu s atentátníky sympatizuje. Pro oportunistickou linii bylo dále příznačné, že považovala již samotné „manifestace lidu“, na českých náměstích konané hlavně v poslední dekádě června a na začátku července 1942, za důkaz úspěchu ideově-politické převýchovy, za akt zlomu a přerodu národa v proříšském a pronacistickém duchu. Aktivistická linie žádala po demonstraci slov a závazků realitu činů a věčných důkazů, jinak řečeno pardonovala národní masu pouze částečně. Ovšem pro

obě linie bylo toto „poslední německé prominutí“ podmíněno loajalitou národa vůči říši, Němcům a nacistům. Oportunistickou a aktivistickou linii lze v kontextu zkoumaných raniků jen obtížně personalizovat, stejně jako aplikovat na jednotlivé listy. Vcelku je ale možné říci, že oportunistická linie byla příznačná především pro texty deníku *Venkov* a zde hlavně pro jeho přední reprezentanty R. Halíka a A. Mencáka. V *Národní práci* hrál prim aktivista-šéfredaktor V. Ryba, jemuž sekundoval V. Líbal, v *Lidových novinách* měl hlavní slovo šéfredaktor L. Zeman, jemuž horlivě pomáhali R. Hudec a především J. Pavlík. Ostatně Pavlíkovy články je možno považovat za krajní mez aktivismu v rámci zkoumaných periodik, méně pak již na druhé, ba třetí koleji odstavený V. Hrnčíř.

Prameny

Lidové noviny, 46 (1938) – 53 (1945).

Národní práce, 1 (1939) – 7 (1945).

Venkov, 33 (1938) – 40 (1945).

Literatura

Beránková, M. – Křivánková, A. – Ruttkay, F. 1988 *Český a slovenský tisk v letech 1918–1944*, Novinář, Praha.

Brandes, D. 1999 *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Prostor, Praha.

Gebhart, J. – Kuklík, J. 1996 *Dramatické i všední dny protektorátu*, Themis, Praha.

Pasák, T. 1999 *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*, Práh, Praha.

Pasák, T. 1998 *Pod ochranou říše*, Práh, Praha.

Pasák, T. 1980 *Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích v letech 1939–1945*, Univerzita Karlova, Praha.

Pernes, J. 1997 *Až na dno zrady. Emanuel Moravec*, Themis, Praha.

Pernes, J. 1993 *Svět Lidových novin 1893–1993. Stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*, Lidové noviny, Praha.

Vajtauer, E. 1943 *Český mythos – co nám lhaly dějiny*, Orbis, Praha.

Assassination of the Deputy Reich Protector R. Heydrich and the Czech Protectorate Press

In the first decade of June 1942 in the case of the analyzed dailies an apotheosis of the dying Deputy Protector R. Heydrich and a concentration of hateful rhetoric against the resistance movement, especially the London one and, in particular, against the president in exile E. Beneš, is typical. In the second decade of the same month in the concerned dailies we find a typical hysterical rhetoric challenging the Czech nation to inform on

the organizers of the assassination; denunciation was presented as an expression of patriotism and heroism. The third decade of June and the beginning of July was marked by the diction of relief at the capture of assassins, in the following months and years, at least on the pages of the analyzed dailies, the seeming calm character of the strategy of depoliticization of the protectorate is evident. In the editorials and opinion columns of Lidové noviny, Venkov and Národní práce basically two contradictory undercurrents can be identified, an activist one and an opportunist one. While opportunists tended more towards an understanding of the Czech nation as a "co-victim" of the assassination, the activists understood the mass of the nation as an a priori accomplice who secretly sympathized with the assassins. It was also typical of the opportunist line that it considered the "demonstrations of the people" on Czech squares taking place especially in the last decade of June and at the beginning of July 1942 a proof of the success of the ideological-political re-education of the nation in a Reich spirit, the activist line, however, in addition demanded after the display of words also the reality of acts. The opportunist line was especially typical of the texts in the daily Venkov, and mainly of its leading representatives R. Halík and A. Mencák, in contrast, in Národní práce the leading role was played by the activist editor-in-chief V. Ryba and in Lidové noviny also by the activist editor-in-chief L. Zeman, who was zealously assisted by R. Hudec and above all J. Pavlík, whose articles can be considered the extreme limit of activism in the context of the researched dailies.